

TRADIȚII ȘI OBICEIURI LA RROMI

Autor – formator: prof. insp. **Lucian Cherata**, ISJ Dolj

SCHEMA CURSULUI „TRADIȚIILE ROMILOR”

Observație: Cursul se derulează preponderent în maniera „expunere” marcată de momente interactive raportate strict la ceea ce se discută. Se urmărește transmiterea unei cantități considerabile de informații într-un timp relativ restrâns (2 ore) urmată de întrebări și comentarii referitoare la cele expuse în prima parte a cursului.

1. Despre importanța cunoașterii istoriei și tradițiilor unei etnii, în general. De ce expunerea se referă la rromi (particularități rasiale, culturale, sociale, prejudecăți, necesitatea unor soluții de integrare școlar-educatională etc.);
2. Atenționare privind neomogenitatea comunităților de rromi (grad de integrare, tradiționalism, nomadism-sedentarism, ocupații etc.) – răsfrângerea acestei situații asupra tradițiilor;
3. Expunere a principalelor tradiții a următoarelor categorii de rromi*:
  - a) **căldărarii** – ca cei mai tradiționaliști rromi
  - b) **ursarii-lăutarii** – ca rromi tradiționaliști dar cu capacitate de adaptare la mersul istoriei
  - c) **vătrașii** – ca rromi exponenți ai unor tradiții combinate cu cele ale populației majoritare
  - d) **rudarii** – ca posibili rromi ca origine antropologică, exponenți ai unor tradiții complet împrumutate de la majoritari sau alte populații

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

* La fiecare dintre categoriile de rromi enumerate mai sus se vor urmări următoarele aspecte:

- concepția despre Dumnezeu, relația magic-profan (puritate, jurăminte, blesteme etc.)
- familia tradițională (ierarhizare, rolul indivizilor, relații tradiționale)
- relațiile în cadrul comunității
- relația cu alte comunități de rromi, relația cu majoritarii;

4. Discuții în maniera întrebare-răspuns despre cele expuse cu convertirea comentariilor spre

sublinierea ideilor principale de la punctele 2) și 3);

5. Concluzii care justifică principalele idei de la punctul 1);

DESPRE TRADIȚIILE RROMILOR – SUPORT DE CURS –

1. Influențe persane în tradiția rromilor

Simpla observație a faptului că atât zona numită în antichitate Persia cât și Nordul Indiei au fost dominate de civilizația și cultura ariană³⁷, ne conduce la ideea unor puternice înrudiri culturale între cele două zone. Vecinătatea celor două spații presupune, la fel, serioase relații economice, comerciale, folosirea unor limbi de legătură comune etc.

În acest context, existența unor cuvinte și a unor credințe persane în limba rromani nu constituie o dovadă a trecerii și zăbovirii rromilor prin spațiul iranian ci, mai degrabă, dovada unei firești interculturalități, a unor simboluri și valori culturale comune, după cum urmează:

Credința rromilor în *Del*, *Devel* (*Dumnezeu*, Principiul Binelui) și *Beng* (*Dracul*, Principiul Răului) este fără îndoială o credință de sorginte medo-persană, mazdeică³⁸.

La fel, anumite superstiții ale rromilor nomazi³⁹ de a nu traversa ape curgătoare, de a nu se scălda în asemenea ape sau de a nu spăla rufe în acestea, pentru că odată cu apa se duce și norocul celui implicat, sunt preluate tot de la iranieni care le au sub formă explicită⁴⁰ deși întâlnim și la indieni grija de a nu supăra zeii apelor cerului și ai apelor curgătoare. La fel, dacă un mort trebuie să fie trecut peste o apă curgătoare, căruța trebuie neapărat trasă de un armăsar. Chiar trecerea unei ape curgătoare prin vadul ei, impurificând-o, este considerat un semn al unei nenorociri iminente⁴¹. Există și

---

³⁷ Savanții specialiști în sanskrita veche sunt unanimi în a susține că această limbă este una și aceeași cu iraniana veche, mai exact, limba *Vedelor* inițiale este identică cu limba din scrierile *Avestei* iraniene.

³⁸ Acest aspect va fi prezentat mai pe larg pe parcursul acestei lucrări la subcapitolul „religia rromilor”.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

³⁹ Superstiția se găsește numai la rromii foști nomazi, cu toții proveniți din clase superioare de origine ariană (n.n.).

⁴⁰ Strabon, *Geografia*, vol. II, Edit. Științifică, București, 1974, p. 378. („În râuri, perșii nici nu se urinează, nici nu se spală, tot astfel, nu spală rufe, nu aruncă înăuntru vreun leș, nici alte lucruri socotite a fi necurate”.)

⁴¹ Astfel rromii care au fost forțați să treacă Nistrul prin vad, în timpul deportării au considerat că nenorocirile care au urmat s-au datorat acestui fapt, iar Nistrul a fost numit de ei prin sintagma: *O kalo pai!* “Apa cea neagră, blestemată!”

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

jurământul cu picioarele în apă curgătoare ca aducător de nenorociri din partea zeilor apelor⁴² dacă cel ce jură nu spune adevărul.

La fel, simbolistica apei curate, *neîncepute* o regăsim la toate comunitățile tradiționale de rromi sub forma aducerii ei, dimineața, de către capul familiei sau, în situații speciale, adusă de noră la cererea socrului: „Ja, te les pái nevé te halaváv muré vastá, múro múi, miré iakhá !” (Mergi să iei apă neîncepută să-mi spăl mâinile, fața, ochii !).

O superstiție comună la perși și indieni, păstrată și de rromi, este teama de șarpe (*sap* „șarpe” în rromani și persană, *sarpa* „șarpe” în sanskrită) ca „trimis”⁴³ al zeilor ploii.

2. Influențe hinduse în tradiția rromilor

Bhak(h)ti. O cale a eliberării spirituale este *bha(k)hti*⁴⁴ („participare (!), devoțiune, adorație, fervoare, fidelitate, omagiu, pioșenie; doctrină care presupune aceste lucruri”). Aceasta constă într-o credință intensă într-un zeu tutelar, dar și într-o abandonare a omului în raport cu acesta în scopul realizării unei comuniuni depline cu divinul. *Bhakhti* pune accentul pe intimitatea legăturii dintre creatură și Zeul suprem, pe credința în grația sa care va aduce salvarea, pe Dragostea lui față de creaturile sale⁴⁵. Omul obține, în acest fel, protecția deplină a divinității, punerea faptelor sale în acord cu legitățile acesteia, dar și garanția unei relații temporale în rezonanță cu ceea ce se presupune a fi manifestare a divinității. Către secolul al IX-lea d.H., doctrina *bhakhti*⁴⁶ a cuprins întreaga Indie.

Calea cea mai elevată a eliberării este *yoga* („uniune”), învățatură și tehnică rezultată direct din experiența asceților și codificată în sec. al II-lea a. H. de către Patanjali. Printr-un dublu control de sine: corporal (prin post și respirație) și mental (prin concentrare), practicantul ajunge la *uniunea* cu divinitatea.

3. Cercurile apartenenței sociale la hinduși și rromi

Amintim de cele “patru cercuri ale apartenenței sociale”: “familia”, “clanul”, “tribul” și “țara” la care se raportează omul hindus și în funcție de care își structurează

⁴² În cultura indiană, cei mai importanți zei au o relație specială cu apele pământene și/sau cu apele cerului. Astfel, în această mitologie, întâlnim zei ai apelor cerului, ai râurilor, ai furtunilor, ai norilor, ai tunetelor, ai trăznetelor etc.

⁴³ Șerpii își fac apariția înaintea ploilor musonice datorită umezelii din aer; pentru că ploile musonice aduc belșugul, este firesc ca mesagerii acestuia să fie tratați cu respect (n. n.).

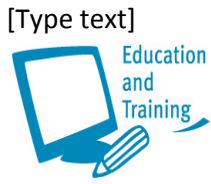
⁴⁴ N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *Dictionnaire sanskrit-français*, Librairie d’Amérique et d’Orient, Paris, 1987, p. 522a.

⁴⁵ Apud M. Angot, *India clasică*, Edit. All, București, 2002, p. 129 ; Zeii (*deva*) în paradigma vedică sunt venerați pentru că inspiră teamă prin faptul că pot să distrugă, să ucidă, să aducă boli etc.

⁴⁶ Încă o dovadă că rromii au migrat masiv din India după răspândirea acestei credințe este cea mai uzitată și iubită formulă de salut la acești etnici: *Te av ba(k)htalo!* „Să fii norocos, fericit, liber!”, cuvântul *ba(k)ht* fiind comun tuturor neamurilor de rromi; deși se spune că acest cuvânt are origine iraniană el se

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

regăsește în limba sanscrită clasică, după cum am arătat deja anterior. Revenind la formula: *Te av ba(k)htalo!*, constatăm că înțelesul ei inițial este „*Să fii în acord cu divinitatea, să fii ocrotit de divinitate, să fii în simbioză cu divinitatea!*”; deși nu s-a păstrat explicit acest înțeles, în limbajul uzual, termenul *ba(k)ht* înseamnă mai mult decât „*noroc, fericire, libertate*”, semnificația lui adevărată conducându-ne la ideea unei comuniuni cu divinitatea, situație în care problemele omului sunt preluate de către aceasta și rezolvate necondiționat dată fiind presupusă deja relația de „*devoșiune, adorație, fidelitate etc.*” a omului în raport cu divinitatea.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

personalitatea și atitudinile culturale. Considerăm că și în organizarea și cultura rromilor există cele patru raportări, astfel:

“Familia” definită ca reper prin respectul evident pe care rromul îl are pentru această structură, grija pentru stabilitatea ei, organizarea și ierarhizarea, valorile morale, cutumele etc.

“Clanul” se regăsește în grupare, sălaș, șatră care întotdeauna poartă numele unui strămoș celebru sau a șefului actual al grupării.

“Tribul” îl regăsim în structura organizațională a rromilor numită “neam”, care definește ocupația unei grupări mai mari (corespunzătoare structurii de *castă*).

“Țara”, concept existent în mentalul rromilor și păstrat în limba lor prin mai multe cuvinte de origine sanscrită (*o than* “locul”, *o cem, them* “țara”, *o thagarimos* “regatul, împărăția”). Remarcăm și existența unor cuvinte care semnifică, în mentalul rromului, prelungiri ale spațiului acțiunii sale: *i phuv* “pământul”, *i lumea* “lumea”, *al dureardimáta* “depărtările” etc.. De remarcat percepția nuanțată pe care rromul o are față de ceea ce se numește în limba lui *cem/ them* “țară”; astfel, pentru rrom, țara este un spațiu nedefinit al acțiunilor sale viitoare (*jav po cem te kerav buki* “merg prin/în țară să lucrez”) și nu un spațiu limitat de granițe, cu cenzuri și opreliști; de remarcat relația de suflet a rromului nu direct cu țara ci cu locurile “din țară” unde se întâmplă ceva semnificativ pentru el (spre exemplu, nașterea unui copil într-un loc anume conduce automat la legarea numelui copilului de numele locului respectiv: Zăvoianu, Ploieșteanu, Sibianca etc.). Chiar părăsirea spațiului țării de baștină nu aduce în mentalul rromului nostalgii și tristeți nedefinite ca la alți etnici, ci regretul părăsirii unui anumit loc, al întreruperii unei acțiuni legate de un spațiu anume etc.. În mod similar, revenirea poate genera bucurii legate de un loc, o acțiune etc. Ni se pare semnificativ, în acest sens, un fragment dintr-un cântec al rromilor căldărari foști deportați în Transnistria: “Ándo cem kan” amboldeán,/ Ándo Slátin” avileán,/ Múndre kheré kai kerdeán”⁴⁷.

După cum se observă, regăsim și în aceste raportări socio-mental-culturale ale manifestărilor rromilor, nebănuite asemănări și modele din tradiția și cultura hindusă.

4. *Pur și impur la rromi*

Dacă la hinduși întreaga filosofie de viață era construită pe conceptele de *pur* (shuci) și *impur* (*ashuci*), putem spune fără nici o exagerare că și la rromi aceleași concepte: *pur* (*ujó*) și *impur* (*bíujó, mahrimé*) structurează toate aspectele vieții unei comunități tradiționale. Este bine să subliniem încă de la început că, la rromi, conceptul de *impur* are și conotația mai gravă *mahrimé* „spurcat”.

Am putea spune că, la rromi, întreaga filosofie *pur-impur* se construiește având ca reper corpul și persoana umană. Astfel, în ceea ce privește corpul uman, se spune că este

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

divizat în două părți: partea de sus, până la brâu este considerată *pură (ujó)*, iar partea de jos, *impură (bíujó, mahrimé)*. De aici, o serie întreagă de reguli privind îmbrăcămintea care :

- să fie formată obligatoriu din două piese diferite pentru cele două părți ale trupului (o romcă tradițională nu va purta niciodată rochie !);

---

⁴⁷ “În țară când ne-ntorceam,/ În Slatina că veneam,/ Mîndre case că făceam”

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

- trebuie să acopere integral partea inferioară a corpului, în special genunchii, considerați cea mai indecentă parte a corpului⁴⁸ (de aceea țigăncile tradiționale poartă doar fuste lungi);

- cămășile și bluzele se spală separat de pantaloni și fuste, în vase diferite, fără să se amestece vreodată apa folosită;

În ceea ce privește persoana umană, ca și la hinduși, bărbatul are un grad mai mare de puritate și implicit de superioritate față de femeie. De aici, o regulă strictă: în casa unei familii tradiționale există două băi, separat pentru partea masculină și feminină.

O altă regulă care decurge din concepția *pur-impur* a rromilor este interdicția amenajării de toalete în interiorul casei de locuit. Oricât de mare ar fi locuința și oricât de prosperă familia, toaletele se construiesc în afara casei, de preferat cât mai departe de aceasta, în ideea că tot ce este legat de partea inferioară a corpului uman, este *spurcat* (*mahrimé*).

Chiar statutul femeii în colectivitate este raportat la binomul *pur-impur*. Astfel, aceasta, înainte de măritat trebuie să își păstreze *puritatea* atât trupească (să fie *shéi bari* „fată mare”) cât și psihică-morală pentru a păstra și reprezenta cu cinste *puritatea* familiei, dar și a comunității..

Tot legat de credința rromilor în binomul *pur-impur*, se pot evidenția o serie de reguli de comportament social, încă prezente și respectate în comunitățile tradiționale:

- rromca nu are voie să treacă prin fața unui bărbat străin, mai ales dimineața când este în poale și, de aceea, îi spune: *Ambolde tu phrala !* „Întoarce-te frate !”;

- când caii sunt prinși la căruță nu este permis ca femeia să treacă prin fața lor;

- la rromii nomazi, s-a păstrat obiceiul ca bărbatul să se scoale de dimineață și să meargă la apă pentru ca nu cumva, ajungând femeia, aceasta să spurce apa;

- la sărbători, bărbații merg primii în vizită la prieteni și cunoscuți tot în ideea ca femeile să nu spurce casele vizitate⁴⁹;

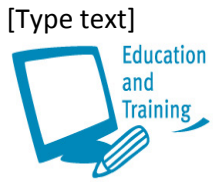
Tot de concepția *pur-impur* ține și obiceiul „spurcatului” practicat de femei bătrâne care, în situații în care se consideră nedreptățite sau jignite de cineva, își ridică poalele (sau numai simulează acest lucru ridicând un colț al fusteii) „spurcând” pe autorul jignirii. Cel astfel „spurcat” are parte de dispreț și batjocura comunității, fiind considerat, de aici înainte, *impur*.

În același context, trebuie amintit obiceiul rromilor de a folosi numele genitalelor masculine, mai ales în formule verbale care vor să sublinieze buna credință sau onestitatea în cadrul unui angajament sau al unei viitoare bune relaționări. Formula uzitată este: *Hap keo (...)* ! „Mânca-ți-aș (...)!” și nu trebuie interpretată ca o licență gratuită, sau, cu atât mai puțin ca o încălcare a regulilor legate de respectarea *purității* sau a bunei cuvinte. Această formulă („Mânca-ți-aș (...)!”), tocmai pentru că vizează elemente impure ale corpului uman într-un dialog în care cel care o folosește vrea să îi ofere garanții morale interlocutorului, se „traduce” corect prin următoarea frază: „Ca să mă crezi în ceea ce-ți spun, uite, eu mă pun în situația de a fi spurcat dacă nu ar fi adevărat ceea ce am spus!”. De aici rezultă că, uneori, formule în aparență triviale sunt,

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

de fapt, dovezi de seriozitate și bună-credință.

⁴⁸ *Apud* Delia Grigore și Gheorghe Sarău, *Istorie și tradiții rromice*, Edit. Salvați Copiii, București, 2006, p. 39.

⁴⁹ *Apud* Costică Bățălan, *Rromane taxtaja. Nestemate din folclorul rromilor*, Edit. Kriterion, București-Cluj, 2002., p. 92.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

La fel, adulterul unei femei semnifică aducerea impurității asupra bărbatului, a comunității și a neamului din care provine femeia. De aceea, pedepsele pentru femeie, în aceste situații (foarte rare, de altfel!), sunt extrem de dure, ele implicând cu mult mai mulți oameni decât cei direct vizați de situație.

5. Judecata țigănească (I rromani kriss)

Un rol important în unele comunități de rromi în luarea unor decizii importante privind comunitatea îl avea și "sfatul bătrânilor" format din cei mai vârstnici și înțelepți membri ai cetei sau grupării respective de rromi. Aceștia erau consultați și decideau în problemele importante sau în judecarea unor fapte grave din interiorul comunității sau dintre membri ai comunității și indivizi din afara ei; aceasta este "kriss rromani" sau judecată/lege țigănească (tribunalul țigănesc). Cu timpul s-a impus instituția „judecății țigănești” care constă, în principal, dintr-un „tribunal” constituit în cadrul comunității cu 3-5-7 persoane respectate, cu o bună reputație, și care derulează și coordonează o judecată clasică în care sunt audiați: reclamantul, pârâtul, martorii etc. Verdictul este dat întotdeauna în ideea stingerii totale a conflictului, cu reparații morale și materiale în conformitate cu tradițiile și cutumele țigănești.

Judecata țigănească se păstrează și azi în multe comunități din țară și au un rol foarte important ca instituție de reglare a moralității și normelor de conviețuire între rromi dar și între rromi și alte comunități cu care vin în contact.

Pricinile cele mai rapid și rezonabil rezolvate de aceste "tribunale" sunt dintre rromi și indivizi din afara comunității, existând ca principiu ideea micșorării numărului conflictelor în care este implicată întreaga comunitate de rromi.

Indivizii care se sustrag acestei judecăți tradiționale sunt, în general, repudiați de comunitate. După Revoluția din 1989 o "noutate" în lumea țigănească este infraționalitatea în interiorul comunităților. Acest fapt este posibil atât datorită procesului de alterare a regulilor tradiționale din comunitățile de rromi cât și modalităților mult mai diverse pe care le au, în prezent, acești infractori de a se sustrage legilor nescrise.

Fenomenul recent al infraționalității țigănești, în interiorul propriilor comunități, are semnificația nefastă a începutului dezagregării vechilor legi ale șatrei.

Rromani Kriss-ul este una dintre puținele obiceiuri comună tuturor comunităților de rromi tradiționali.

6. Căsătoria tradițională. Familia

În toate grupurile țigănești, foste nomade, devenite sedentare după anii "60 (căldărari, costorari, gabori), căsătoria se înfăptuiește încă după toate regulile pe care rromii le respectau în viața nomadă.

Rromii se căsătoresc la o vârstă destul de fragedă, băieții la 14-15 ani, iar fetele la 12-13 ani. Acest lucru poate fi considerat a fi și un rezultat al faptului că în comunitatea țigănească copiii se maturizează foarte repede, fiind de mici lăsați într-o libertate deplină

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

și cunoscând toate evenimentele care îi solicită pe părinții lor, uneori chiar participând activ la viața comunității. Și totuși, este vorba de o tradiție hindusă sub toate aspectele ei.

Totul începe când copiii au o vârstă fragedă (5-6 ani) și tații⁵⁰ lor hotărăsc să se încuscrească (*o hanamik* „cuscrul”, *o hanamipen* „încuscirea”) atunci când copiii vor

---

⁵⁰ În familia tradițională țigănească, bărbatul hotărăște în orice relație cu exteriorul, deci și într-un asemenea caz. În toate cazurile cei doi tați vor reprezenta familii cu o situație materială comparabilă, altfel

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

ajunge la vârsta precizată mai sus. Acest moment nu este altceva decât un *angajament* foarte important care, doar din motive foarte serioase poate fi anulat. Această înțelegere se consfințește între cei doi tați printr-un aldămaș și este adusă la cunoștința comunității. La vârsta pubertății copiilor, angajamentul celor doi se materializează printr-o *logodnă* și o *nuntă* (*abeav*), moment în care fata părăsește casa părintească și vine în familia băiatului din care va face parte integrantă din acest moment. În această fază, tatăl băiatului plătește⁵¹ (*pokinimos* „plată”) tatălui fetei, ceea ce se cheamă în tradiția rromilor, „cinstea fetei”, adică:

- virginitatea fizică (*shei bari* „fată mare”);
- virginitatea psihică⁵²;
- educația propriu-zisă privind rușinea (*o lajav*) și respectul fetei pentru puritatea familiei și a neamului ei;

Aceste lucruri fiind îndeplinite, tatăl băiatului îi dă tatălui fetei un număr de galbeni (*lové baré*) de aur (număr stabilit de cei doi prin înțelegere anterioară logodnei). Plata (*pokinimos*) care corespunde calităților fetei are și semnificația de recunoaștere a valorii fetei, a aportului ei material după căsătorie, a protecției fetei în neamul băiatului, dar și garant al respectului reciproc (*pakiv* „respect, credință”) recompensă de la părinții băiatului pentru părinții fetei. După acest eveniment, fata rămâne în casa părinților băiatului în calitate de *tânără noră* (*terni bori*) și va dormi o perioadă de timp „în spatele soacrei”, adică în pat cu aceasta și sub supravegherea strictă a ei, tocmai pentru a primi o educație ca membru al familiei băiatului. Doar soacra și familia băiatului hotărăsc momentul când *terni bori* (tânăra noră) va deveni *terni rromni* (tânără nevestă). Abia în acest stadiu se poate vorbi despre noua familie. Odată începută viața de familie, tatăl fetei îi dă fetei o zestre apropiată ca valoare cu ceea ce a primit de la tatăl băiatului cu prilejul logodnei.

Din derularea acestor faze pentru constituirea noii familii, se înțelege faptul că cei implicați, părinți și copii sunt încadrați în tr-un joc prestabilit în care prima grijă este încrederea reciprocă a celor două familii din care provin tinerii și, bineînțeles, stabilitatea viitoarei familii.

Ierarhia în cadrul familiei tradiționale țigănești se stabilește atât de la conceptul *pur-impur*, respectul pentru bătrâni, dar și grija pentru tradiția străveche. În familia rromani, *bătrânii* sunt la mare cinste ei fiind garantul înțelepciunii de viață și al păstrării tradiției comunității. Din aceste motive, atât timp cât sunt în viață, *bătrânii* sunt adevărații conducători ai familiei, toți ceilalți trebuind să le dea ascultare. *Bărbatul* familiei (*o rrom*) are rol de relaționare a familiei cu exteriorul, în această atribuțiune având libertate și prerogative depline. *Femeia* are rol de organizare a tuturor activităților privitoare la funcționarea internă a familiei și la creșterea și educarea copiilor. Ea trebuie să aducă pe lume copii mulți și sănătoși, principalul deziderat al unei familii țigănești. Din aceste considerente, sterilitatea unei femei apare ca principal motiv pentru care un bărbat poate să ceară desfacerea unei căsătorii deja declarate și cunoscute de către comunitate.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

încuscrirea nu este posibilă datorită pretențiilor reciproce (plata cinstei, zestrea) care trebuie să fie echilibrate și ca o garanție a stabilității viitoarei familii.

⁵¹ Atenție! În mod greșit se folosesc termenii “vânzare” sau “cumpărare”, percepția fiind eronată de suma de galbeni pusă în discuție. (n.n.); singurul termen folosit este *pokinimos* “plată” și nu *kinimos* “vânzare” sau *bikinimos* “cumpărare”;

⁵² O fată care a fost îndrăgostită nu mai este *pură*, nu se mai bucură de virginitate psihică.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Această formă de familie întâlnită la rromii tradiționaliști este foarte apropiată de familia tradițională hindusă care, conform *Legilor lui Manu*, familia tradițională este de tip patriarhal (*kutumba*), o ființă colectivă condusă de un *pater familias*, cel mai în vârstă bărbat, ghidul familiei⁵³. În ceea ce privește vârsta potrivită pentru constituirea unei familii, chiar în tratatele indiene mai recente se face precizarea că “vârsta propice căsătoriei devine chiar mai mică, ceea ce conduce la situații în care există căsătorii sau angajamente de căsătorie în care sunt implicați copii care nici nu au ajuns la vârsta pubertății”⁵⁴.

Pentru alte neamuri de rromi, în special cei sedentari (*vătrașii*) sau foști seminomazi (*ursarii*) căsătoria se realizează în principal pe baza opțiunii tinerilor, dar cu acordul de principiu al părinților. Tinerii au, de obicei, vârste cuprinse între 16-20 de ani și opțiunea lor are la bază sentimente reciproce. Și la aceste familii sunt respectate cutumele comunitare clasice privitoare la respectul bătrânilor, rolul femeii, ierarhia în cadrul familiei etc.

O variantă practică în unele comunități este căsătoria prin *fugă/furt* (*nashimós/ciorimós*) care necesită o serie întreagă de acțiuni reparatorii, în plan moral și material, din partea familiilor implicate și nu numai, în scopul refacerii echilibrului la nivelul comunității.

7. Religia rromilor

După cum am mai văzut, în contact din ce în ce mai avansat cu populațiile majoritare, rromii, stabiliți la periferia localităților, în cea mai mare parte, nu mai vorbesc limba țigănească și nu mai păstrează nici vechea organizare tradițională. Același lucru s-a petrecut și cu religia inițială a rromilor: ea s-a pierdut, făcând loc unor elemente de religie creștină împrumutate de rromi de la populațiile europene majoritare cu care a venit în contact. În mod similar, în toate țările europene, rromii au împrumutat religia celor cu care au conviețuit⁵⁵ (spre exemplu, în Turcia sunt în majoritate mahomedani). Credința lor inițială este însă foarte asemănătoare cu cea a medo-perșilor care credeau în două principii: Ormuzd, principiul binelui, și Ahriman, principiul răului; cu posibilități egale de manifestare în lumea înconjurătoare.

Rromii cred, la fel, într-un principiu al binelui, *Del*, *Devel* "Dumnezeu" și un principiu al răului, *Beng* "Dracul". Întâlnim și denumiri echivalente pentru aceste forțe ale binelui și răului și anume: *Devla* ! "Doamne!"- forma de invocare și *Ciohano* sau *Durkhalo*, denumiri echivalente pentru *Beng*.

Atitudinea rromilor față de aceste două forțe supranaturale este întotdeauna constatativă, ei considerând că omul nu poate fi decât spectator în fața luptei celor două principii care au posibilități egale de a influența evoluția fenomenelor lumii înconjurătoare. În acest context, singurele "rugăciuni" ale unui rrom sunt scurte fraze de invocare de genul: *O Del si baro* ! "Dumnezeu e mare !", *Devla, na mai mundar ma* ! "Doamne, nu mă mai omorî !", *Ajutil tut o Del* ! "Să-ți ajute Dumnezeu!", *Te del tut baht o Del* ! "Să-ți dea Domnul

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

noroc!", *Del o Del mai but !* "Să dea Domnul mai mult!" etc.

---

⁵³ *Apud* M. Angot, *op. cit.*, p. 246.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 247.

⁵⁵ Este posibil ca o parte dintre musulmani să fi venit cu credința din India sau zonele adiacente puternic influențate de arabi, turci și mongoli, cu toții adepți ai religiei mahomedane.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

De un interes aparte pentru cercetători o constituie lămurirea originii și justificarea existenței mai multor cuvinte țigănești, neîmprumutate din alte limbi, dar cu corespondent în religia creștină. Acestea sunt cuvintele:

- *Del, Devel* “Dumnezeu”
- *Beng, Durkalo, Ciohano* “Drac”
- *boldipen* “botez”, *boldo* “botezat”, *bolel* “a boteza” etc.
- *Patraghi* “Paște”
- *khangheri* “biserică”
- *trushul* “cruce”
- *rashai* “preot”
- *svunto/somnalo* “sfânt”

Dacă pentru cuvintele/principiile *Del, Devel* și *Beng* am aflat o justificare prin asemănarea acestui model de credință cu cel al medo-perșilor, pentru celelalte cuvinte “creștine” din limba rromani trebuie să căutăm justificări de alt gen.

Patraghi “Paște” este un cuvânt cu o posibilă etimologie sanscrită provenită din: *gita-* „cântată, celebrată”⁵⁶ și *pattra-* „frunză, petală”⁵⁷, *pattra-ga* „venirea frunzei”, *pattra-gita* „cântecul, cântarea frunzei; cântarea naturii, primăverii (fig.)”, (*Patraghi* „Paște”⁵⁸).

De remarcat faptul că în perioada martie-aprilie, care corespunde Paștelui creștin, în India, din timpuri imemorabile, se celebrează următoarele sărbători:

Gangaur: Rajastan, Bengal și Orissa (Festivalul zeiței Parvati, în timpul căruia femeile poartă veșminte multicolore);

Carnavalul de primăvară: Panaji (Goa), Mardi Gras;

Festivalul Primăverii (Holi - al florilor de migdal): Kashmir, India de Nord;

Ugadi (*Anul Nou solar hindus*): Andhra, Kamataka, Tamil Nadu⁵⁹.

Este de înțeles faptul că rromii au echivalat „cântarea primăverii”- *Pattra-gi(ta)* din propria tradiție cu „sărbătoarea primăverii”- Paștele din lumea creștină, ajungând, astfel, să aibă „Paște” fără să provină dintr-o lume creștină.

O foarte frumoasă tradiție a rromilor tradiționali, în ziua de Paști, constă în faptul că, în dimineața acestei zile, bătrânul comunității împarte tuturor membrilor acesteia muguri, semn al învierii naturii, regenerării, sănătății și speranței. De menționat că acești muguri nu trebuie să fie de salcă⁶⁰. Această zi este percepută ca o zi specială la liniștea căreia întregul cosmos participă prin liniște, seninătate și echilibru, după cum spun rromii: „Ando ghes le Patraghiako vi al paia soven!” (În ziua de Paște și apele dorm!).

Cuvintele *boldipen* “botez”, *boldo* “botezat”, *te boles* “a boteza” etc., își au originea în cuvintele sanscrite: *bolayati-* „a (se) (s)cufunda”⁶¹, *boldyā* „scufundare (ritualică! –n.n.)”, (*bol-* „a scufunda, a băga sub apă; a boteza (fig.)”.

Cuvântul *khangheri* “biserică” în țigănește, are posibila origine în cuvântul sanskrit *ganghera* “unde se fac ofrande zeului Ganga; templu (fig.)”, provenit din *gāṅga-* “situat pe Gange, ieșit din Gange”⁶² și *ra-* “care dă, care face ofrande (fig.)”⁶³. Și rromii au avut

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

[Type text]

⁵⁶ N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *op. cit.*, p. 229a.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 400b; a se vedea și verbul *patrāyate* „a-și schimba frunzele”, p. 401a;

⁵⁸ În țigănește: *patrea* “frunze”, *ghia, ghilea* “cântece”;

⁵⁹ ******India. Ghid complet*, Editura Aquila “93, Oradea, 2008, p. 108-109.

⁶⁰ Probabil o cutumă legată de cultul apei !? (n.n.)

⁶¹ N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *op. cit.*, p. 518a.

⁶² *Ibidem*, p. 227b.

⁶³ *Ibidem*, p. 595a.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

dreptate când au identificat templul cu biserica, ambele fiind locuri unde oamenii se închină celor mai importante zeități, se aduc ofrande acesteia etc.

Cuvântul *trushul* „cruce”, în rromani are o etimologie la fel de interesantă ca și a cuvintelor analizate anterior, deoarece are o bogăție de înțelesuri simbolice. Astfel, *triçula* „trident, sceptrul lui Çiva”⁶⁴, și de aici: *trishul*, *trushul* „cruce” în țigănește. În fapt, sceptrul lui Çiva reprezintă puterea, autoritatea, frica, teroarea etc., semnificație îndreptățită și de alte cuvinte din sanskrită și țigănească: *trāsa* „frică, teroare, angoasă”, rădăcina *TRAS*⁶⁵; și *trasha* „frică” în țigănește.

Cuvântul țigănesc *rashai* „preot” își află corespondentul în sanskritul *ṛṣi* „pustnic, penitent”, persoană care își asumă o vină reală sau imaginară pe care își propune să o ispășească prin privațiuni autoimpuse, asceză, izolare, meditație, rugăciune etc. Din aceeași familie de cuvinte: *RIṢ-riṣyati* –*te* „a suferi un păcat material sau moral”⁶⁶. Acești *ṛṣi*, în India, au fost întotdeauna considerați oameni sfinți, cu o mare autoritate morală, reprezentanți ai divinităților.

Svunto „sfânt”, deși în aparență este împrumutat de romi de la majoritari, este un cuvânt care se regăsește în mai multe limbi, după cum urmează: *sfânt* (rom.), *svetŭ* (slav.), *svyatŭj* (rus.) și *šventas* (lit.), termeni echivalenți cu latinescul *sanctus* „sfânt” în accepție creștină”. Există și cuvântul *spəntas-* (avest.) cu sensul de „sacru”⁶⁷, dar și sanskritele: *sveda-* (*su-veda-*) „verset din Vede, verset sacru; sacru”⁶⁸ și *svanta-* „binecuvântat, fericit, de bun augur”⁶⁹.

Pentru cuvântul *somnal* „sfânt” (rromani) vom încerca aflarea unei semnificații pornind de la denumirea zeului hindus al lunii, *Soma*⁷⁰ (*Sona*), identificat cu astrul însuși. Se mai întâlnește cu denumirea sanskrită *Somadēva*. În limba rromilor: *sono*, *sonoto*, *somoto* înseamnă „lună”, iar adjectivul derivat *somnalo*, după logica limbii, ar avea sensul de „lunar, raportat la lună, de culoarea lunii, aurit”; raționamentul este susținut și de faptul că, în limba rromani, există și alte cuvinte derivate de la denumirea astrului lunii, *Soma*: *somnakai* „aur”, *somnakuno* „aurit”, *somnakasko* „de aur”⁷¹ etc.

Faptul că în limba rromani există: substantivul *o somnal* „sfântul” și adjectivul *somnalo* „sfânt”, iar în mentalul rromilor se face o echivalare a atributelor astrului- zeu *Soma* (Luna) cu conceptul de „sfințenie”, ne convinge de importanța acestui zeu pentru strămoșii rromilor și de faptul că limba lor păstrează încă semnificațiile rituale și de raportare mistico-religioasă la zeii străvechii lumi indo-europene.

⁶⁴ N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *op. cit.*, p. 293b. Sceptrul lui Çiva este sub forma unui trident, asemenea celui al zeului Neptun, în principiu o cruce cu brațele laterale ridicate în sus.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 291b.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 606a.

⁶⁷ *Apud* Émile Benveniste, *Dicționarul instituțiilor indo-europene, Religia*, Edit. Paideea, București, 2005,

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

p. 9.

⁶⁸ N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *op. cit.*, p. 853b.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 878b.

⁷⁰ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 553a-b; vezi și sanskritul *soma*- “astrul lunii; plantă *soma*, utilizată în ritualurile vedice pentru purificarea apei etc., apud N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *op. cit.* p. 861b-862a.

⁷¹ Remarcăm și în țigănește, ca și în sanskrită, logica păstrării semnificației primordiale a rădăcinii cuvântului și formarea de sensuri derivate fără abandonarea semnificației cuvântului rădăcină (n.n.).

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Superstiții. Imaginea despre religia rromilor poate fi completată cu amintirea câtorva superstiții în aparență ciudate⁷² pe care le cuprinde credința lor. Frica de iepure (*shoshoi*) se manifestă prin credința că apropierea de un iepure viu sau mort semnifică nenorocire (uneori numai coada sau laba unui iepure sunt suficiente pentru a înspăimânta un rrom). Aceeași semnificație are și șobolanul (*kermuso*) pentru rromii nomazi. La fel, teama plină de respect față de șarpe (*sap*) este întâlnită la rromii foști nomazi. La fel frica de găina cu gât golaș, datorită asemănării capului acestei paseri cu capul unui șarpe, este o superstiție înrădăcinată la rromii sătrari.

Dintre elementele de religie împrumutată, cea mai înrădăcinată este credința că cei morți se pot transforma în strigoi dacă ritualul de înmormântare nu respectă strict anumite reguli și acțiuni (spălarea și îmbrăcarea mortului pentru ultimul drum nu se face decât de către persoane care se ocupă cu acest lucru; dintre aceste persoane, una este desemnată să bată un piron metalic în inima mortului pentru a nu reveni sub formă de strigoi printre membrii familiei).

Tradiții indo-europene

Există la rromii din România o tradiție indo-europeană, întâlnită și la români dar și la popoarele învecinate. Aceasta este *Paparuda*. Oare nu s-a întrebat nimeni de ce păstrătorii acestei tradiții ancestrale românești sunt în special rromii? Răspunsul este simplu: pentru că și ei au această tradiție adusă din Nordul Indiei, iar relația lor cu aceasta este cu adevărat specială, după cum vom vedea în continuare. Despre *Paparudă* au vorbit deja etnografi, folcloriști, sociologi și istorici ai culturii populare. Jocul paparudelor se ține la date fixe, din an în an, sau în anii secetoși, când este nevoie. Aceste date pot fi: a treia zi de Paște, de Sîngeorge, de Rusalii sau la solstițiul de vară. La această dată, una, trei sau cinci fete, între 12 și 14 ani, sau un băiat, se “îmbrăcau” cu verdeață, de preferat frunze de salcă și umblau prin sat recitând versuri care chemau ploaia, astfel: “*Paparudă, rudă, /ogoarele udă, /ploile să curgă/fără de măsură, /cu găleata, leata, /peste toată gloata; /de joi până joi/ să dea nouă ploi, /ploi de ale mari/ pentru mari plugari, /unde-or da cu plugul/ să taie ca untul; /unde-or da cu sapa/ să șâșnească apa; să crească spicul/ nalt ca plopul, /bobul de grână/ cât un fus de lână/ și s-aveși parte/ numai de bucate*”⁷³. Oamenii ieșeau cu gălețile de apă și aruncau pe paparude, iar prin bățiile palmelor imitau tunetele și trăznete.

În Nordul Indiei, la Poona, există o tradiție, numită *Regele ploii*, foarte asemănătoare cu *Paparuda* sau echivalentele ei din Europa. Unul dintre băieții din localitate este îmbrăcat de prieteni numai cu frunze, îl numesc *Regele ploii*⁷⁴ și merg pe la toate casele satului unde sătenii îl udă cu apă ca și în ritualul paparudelor, invocându-se ploaia.

Paparuda – la românii sudici – invocare a ploii pentru belșug;

Mă(mă)rușa – la românii nordici – invocare a ploii pentru belșug⁷⁵;

Încercând să aflăm o explicație pe filiera originii indo-europene a acestor ritualuri, din dicționarul limbii sanskrite, aflăm următoarele:

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

⁷² Și pentru oamenii din Nordul Indiei, iepurele (*shasha*) ca și șobolanul (*kermusa*) reprezintă nenorocire deoarece sunt singurele viețuitoare care distrug recoltele din această zonă. În schimb șarpele (*sarpa*), pentru aceeași locuitori, reprezintă mesagerul zeităților ploilor musonice care aduc belșug, și, în consecință este tratat cu respect. Este, poate încă o dovadă a provenienței rromilor din Nordul Indiei.

⁷³ *Apud* Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei RSR, București, 1987, p. 418.

⁷⁴ *Apud* George Fraser, *Creanga de aur*, Editura Minerva, București, 1980, vol. I, p. 149.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 148-150.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Maruta- „relativ la Marut, vânt, vântos, aerian; zeul vânturilor”, *marutândolita*, *marutadvelita* „nor agitat/scuturat de briză”, (*maruth* „nor”⁷⁶);

În rezumat, putem spune că *Paparuda* este invocarea zeului furtunilor, Rudra (Papo⁷⁷ Rudra !), iar *Mă(mă)rușele* sunt ritualul de invocare a zeului norilor, *Maruth*.

Din mitologia indiană, aflăm că simbolul zeului Rudra⁷⁸ era fluturele, vietate care își făcea apariția după ploaie, semn că zeul Rudra, sub această formă, dă semn că a primit invocarea celor care l-au apelat și le-a îndeplinit rugămintea. Legătura cu mentalul și tradiția rromilor este evidentă dacă la informațiile deja prezentate adăugăm faptul că, în limba țigănească, *maruth* înseamnă „nor”, iar *paparuda* „fluture”.

O altă tradiție, din păcate aproape dispărută, care se întâlnea la rromii vătrași din Ialomița era *mersul cu Shiva* (Çiva!), ritual care se derula în perioada Crăciunului și consta în plimbarea prin sat, de către o ceată de rromi, a unei căpățâni de porc, înfiptă într-un țaruș, și invocarea lui Çiva pentru noroc, sănătate și prosperitate în anul care va veni. Invocarea lui Çiva în perioada solstițiului de iarnă (21 decembrie !) se practică și în zilele noastre în India de Nord, în Goa și Kerala.

Tradiția colindatului în perioada solstițiului de iarnă se păstrează la rromii căldărari într-o formă specifică. Astfel, la Crăciun pleca primul bărbat dintr-un capăt al șatrei la vecinul său și îi făcea urări: “Cum ai ajuns anul acesta, așa să te găsească și anul care vine: cu bani mulți cu cai...”. Cei doi plecau împreună la cortul următor și , tot așa în continuare, astfel că la celălalt capăt al șatrei erau împreună toți bărbații. De aici, ei plecau înapoi, spre capătul celălalt al șatrei făcând urări și cântând colinde. Fiecare trebuia să fie colindat și își scotea, cu acest prilej, la vedere toate potirele din metale prețioase și galbenii de aur, covoarele și alte bunuri de preț. Colindătorii primeau în dar mâncare și băutură și vorbe frumoase, dar niciodată bani⁷⁹.

La Anul Nou, rromii căldărari obișnuiau să pună în căldarea cu apă monede din argint și aur, un potir de metal prețios (*tahtai*), cei care aveau, pentru ca anul care vine să fie bogat în bani, aur, bogăție, noroc și sănătate.

Simbolul *sării* comun întregului spațiu indo-european se regăsește și la rromi în special în jurămintele care se doresc a fi de mare importanță. Trebuie precizat de la bun început faptul că sarea, pentru popoarele orientale este folosită la ratificarea înțelegerilor și semnifică fidelitatea, onestitatea și permanența angajamentului⁸⁰. Jurământul pe *carne de porc cu sare* este considerat de mare importanță și semnificație în lumea rromilor folosindu-se în situații limită, în ideea că asemenea jurământ oferă garanții în relațiile interumane. Carnea, în general semnifică viața, susținerea acesteia, iar porcul, pentru indieni și rromi poate fi legat de cultul zeului *Shiva*, fiind știute asemenea asocieri în cadrul festivităților închinat acestui zeu. Iată o simbolică triplă (*sare-carne-porc*) în cadrul aceleiași demers de relaționare umană.

8. BIBLIOGRAFIE

1. Achim, Viorel, *Rromii în istoria României* , București, 1998.
2. Achimescu, Nicolae, *India. Religie și filosofie*, Editura Tehnopress, Iași, 2007.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

⁷⁶ N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *op. cit.*, p. 565a.

⁷⁷ *Papo* “strămoș, bunic, zeu” (skr.); *papo* “bunic” (fig.).

⁷⁸ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 515b.

⁷⁹ *Apud* C. Bățălan, *op. cit.*, p. 94.

⁸⁰ *Dicționar Biblic*, Societatea Misionară Română, Oradea, 1995, p. 1155b.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

[Type text]

3. AL-George, Sergiu, *Limba și gândire în cultura indiană*, Edit. Paralela 45, 2005.
4. Burtea, Vasile, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, Editura Lumina Lex, București, 2002.
5. Bury, J.B. și Meiggs, Russell, *Istoria Greciei*, trad. De Diana Stancu, Edit. All, București, 2006.
6. Calotă, Ion, *Graiul rudarilor din Oltenia*, rezumatul tezei de doctorat, Craiova, 1974.
7. Cantemir, Dimitrie, *Descriptio Moldavie*, București, 1976.
8. Cherata, Lucian, *Istoria rromilor*, Edit. Z, București, 1993.
9. Cherata, Lucian, *Rromii - istoric, specific, integrare socială*, Editura Sibila, Craiova, 1999.
10. Cozanet, Françoise, *Mythes et coutumes des tsiganes*, Paris, 1973.
11. Grigore Delia & Sarău, Gheorghe, *Istorie și tradiții rrome*, Edit. Salvați copiii, București, 2006.
12. Grisellini, Francisc, *Istoria Banatului Timișan*, București, 1926.
13. Guțu, Gh., *Dicționar latin-român*, Editura Științifică, București, 1966.
14. Iorga, Nicolae, *Anciens documents de droit roumain*, București, 1931.
15. Iorga, Nicolae, *Sinteza bizantină*, Editura Minerva, București, 1972.
16. Kernbach, Victor, *Miturile esențiale*, Edit. Univers Enciclopedic, București, 1996.
17. Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
18. Kogălniceanu, Mihail, *Dezrobirea rromilor*, București, 1976, vol. II.
19. Kogălniceanu, Mihail, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains*, București, 1976, vol. II.
20. Kulke, Herman și Rothermund, Dietmar, *O istorie a Indiei*, Edit. Artemis, București, 2003.
21. Liegeois, Jean-Pierre, *Tsiganes et Voyageurs. Données socio-culturelles. Données socio-politiques*, Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1985.
22. Potra, George, *Contribuțiuni la istoricul rromilor din România*, Edit. Mihai Dascălu, București, 2002.

This project has been funded with support from the European Commission.

This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.